

Tasa-arvo on museotyön kantava periaate

Marja-Terttu Kivirinta

doi.org/10.23995/tht.135977

Kirja-arvio teoksesta *Marginaaleista museoihin, toim. Anna Rastas & Leila Koivunen* (Tampere: Vastapaino, 2021), 345 sivua.

Avainsanat: *museo, museokokoelmat, museotyö, kriittinen museo, yhdenvertaisuus, vähemmistöt, marginalisoiminen, monikulttuurisuus, kulttuurinen omiminen, kolonialismi, dekolonisaatio, rasismi, antirasismi, osallistavuus, inklusiivisuus*

Museot tuottavat tietoa maailmasta ja yhteiskunnasta, kuten monet muut yhteiskunnan instituutiot – yliopistot, koulut ja kulttuurilaitokset, kukin omalla tempolla. Museotyön arkea kehystävät erilaiset historialliset käytänteet, niitä määrittelevä lainsäädäntö ja samalla koko yhteiskunta. Mitä nämä käytännöt, yhteiskunnalliset arvot ja normit kulloinkin ovat? Laaja kysymys jo itsessään osoittaa sen, ettei menneisyyteen katsova museo voi pysytellä erillään ympäröivästä maailmasta ja olla vaikuttamatta nykyhetkessä. Tämän päivän ihmisten arkea ja juhlaa määrittelee parhaimmillaan ja pahimmillaan monta tekijää, kuten ylitajainen kansainvälinen liikkuvuus, monikulttuurisuus, sodat ja muut ankarat konfliktit, sosiaaliset ja taloudelliset muutokset, päivänpolttavat keskustelut sekä ihmisten väliset suhteet toisiinsa ja elinympäristönsä, luontoon ja eläimiin. Tämä kaikki vaikuttaa vahvasti jokapäiväisten käytäntöjen lisäksi uudenlaisiin yhteisöihin ja instituutioihin sekä museoita koskevaan teoriaan ja tutkimukseen.

Vastapaino-kustantamon vuonna 2021 julkaiseva kirja *Marginaaleista museoihin* (toim. Anna Rastas ja Leila Koivunen) tuo suomalaisen museokeskusteluun teemoja ja käsitteitä, joita on avattu kansainvälisellä museokentällä jo jonkin aikaa. Puheenaiheet keskittyvät tiukasti tasa-arvon kysymyksiin ja näin ollen myös mahdollisiin epätasa-arvoa rakentaviin museokentän toimintatapoihin ja niiden seurauksiin. On jouduttu myöntämään, että työ museoissa koskettaa erilaisia ihmisiä ja toisistaan poikkeavia ihmisryhmiä, joiden elämästä, menneisyydestä, nykyisyydestä ja mahdollisesti myös tulevaisuudesta eri alojen museoiden on syytä käydä keskustelua.

Museoiden kokoelmien kätköihin sekä näyttelyjen esillepanoihin kuuluu esineistöä, joka kertoo elämästä ja kulttuureista ennen ja nyt. Museo-

alan työntekijöille ja tutkijoille tämä on ajatuksena itseäänselvyys. Mutta miten huolehtia siitä, että museoiden esittelemä tasa-arvoperusteinen näkökulma maailmasta ottaisi huomioon yhteiskunnan monikulttuurisuuden ja -kielisyyden monet eri tasot ja muistaisi nekin, jotka helposti sysätään marginaaliin?

Itselleni, toimittaja- ja kriitikkotaustaiselle taidehistorioitsijalle kirja *Marginaaleista museoihin* on ollut yleisesti ottaen antoisa lukukokemus. Useista kirjan artikkeleista voisi olla hyötyä monillekin tietoa rakentaville ja esitteleville instituutiolle. Museota ja ylipäätään mitä tahansa tietoa välittävää instituutiota koskevat samat lainalaisuudet, vaikka toimintamuoto on eri.

Teos muistuttaa, ettei totuus ole koskaan ehdottoman objektiivista ja neutraalia. Maailmaa ja siinä eläviä ihmisiä koskevaa tietoa värittävät aina tietyt arvot. Instituutioiden on tuotava tämä esille paitsi tasa-arvon näkökulmasta, myös siltä kannalta, että tiedon kehyksenä on aina jokin tai useampi sosiaalinen ryhmä sekä yhteiskunnalliset luokat ja tästä näkökulmasta esitetty totuus. Museoiden vakituiset kohderyhmät edustavat enimmäkseen keskiluokkaa. Kirjan artikkelit pyrkivät nostamaan esiin toisenlaisia näkökulmia ja uusia suuntia.

Kuten kirjan nimi osoittaa, sen sisältämät artikkelit ottavat huomioon myös erilaiset marginalisoidut ja yhteiskunnan katvealueille sysätyt ilmiöt. Artikkeleista monet käsittelevät kulttuuri- ja luonnonhistoriallisia museoita. Taide tulee mukaan lähinnä etnografisesta näkökulmasta artikkeleissa, jotka esittelevät museoiden ohella eri vähemmistöihin keskittyviä nykytaiteen prosessuaalisia ja myös instituution kaltaisia hankkeita. Olisi ollut kiinnostavaa lukea myös tutkimusartikkeleita, jotka käsittelevät taidehistoriaa, taidemuseoiden kokoelmatyön ja näyttelyjen toiminnan periaatteita. Niitäkin voisi tarkastella kehystettynä samoin kuin kolmeen osaan jakautuva kirja nyt tekee. Kun kirjaa lukee sitä jäsentäviä teemoja seuraten, sen ensimmäinen osa saa heti pohtimaan aikaa käsitteenä ja sitä, miten aika vaikuttaa museoiden muutoksessa. Kirjan toinen osa syvennyy kolonisaatioon ja sitä myötä dekolonisaatioon, rasismiin ja antirasismiin, marginalisoituun tietoon ja sitä kautta syntyviin uusiin tulkintoihin. Kolmas osa kohdistuu erityisesti tämän päivän ajankohtaiseen museotyöhön, joka on sekä inklusiivista että osallistavaa.

Tiivistetysti sanoen, tavoitteena on nähdä museo yhteiskunnallisena toimijana ja huomioida monet ihmisryhmät, avata kokoelmapolitiikkaa ja sen luokitteluperiaatteita, tarkastella tapoja rakentaa ja tulkita historiassa vuosikymmenestä toiseen toistuvaa arvoperustaista kaanonia sekä museoihin kytkeytyvää identiteettipolitiikkaa,

minkä vasta lähimenneisyys on tehnyt ajankohdattaiseksi. Outsider-taidetta ei välttämättä nähdä enää kentän ulkopuolisena taiteena, marginaalisena, vaikka tekijät eivät olisikaan saaneet perinteistä taidekoulutusta.

Taidemuseota voisi tarkastella samalla tavalla kuin kulttuuri- ja luonnonhistoriallista museoita. Dekolonisaation näkökulmasta olisi tärkeää huomioida se, millaisiin ja keiden uskomusjärjestelmiin taide- ja kulttuurihistorian museoiden esittämä taide perustuu esineellisenä ja symbolisena arvomaailmana. Näitä asioita kirja käsittelee etnografisessa mielessä kiinnostavasti. Siihen liittyy myös taidehistoriaa, etenkin modernin taiteen historiaa, kuten vaikkapa Akseli Gallen-Kallelan 1900-luvun alussa tekemän silloisen brittiläisen Itä-Afrikan matkan teosten tulkintaa koskevat, kulttuurisiin käytäntöihin ja sen ajan nykyaiteeseen kytkeytyvät pohdinnat osoittavat. Se tulee esille kirjan ensimmäisen osan parissakin artikkelissa.

Kysymys ei ole yksinkertainen. Se ei ole sitä myöskään tällä hetkellä ajankohtaisen Gallen-Kallelan Museon näyttelyn kannalta, vaikka kuratoinnissa on ollut mukana nykykenialaisia ammattilaisia. *Marginaaleista museoon* -kirjaan viimeisimmän näyttelyn analyysi ei ehtinyt mukaan. Sen sijaan Johanna Turusen ja Mari Viita-Ahon artikkeli huomioi kiinnostavasti saman museon 2000-luvun alussa järjestämän näyttelysarjan, jonka keskiössä tässä yhteydessä ovat olleet kahden nykyaiteilijan tekemät tulkinnat Akseli Gallen-Kallelan Afrikka-teoksista. Yhdelle taiteilijalle tämän kollegan sata vuotta sitten tekemä pitkäaikainen Kenian matka elämäntapoineen, oleskeluineen ja keräilyineen näyttäytyi ongelmattomana. Taiteilijoista toinen puolestaan toi esille Gallen-Kallelan teoksissa näkemänsä ”valkoisen miehen” kolonialistis-yläluokkaisen tyylin asettua toiseen kulttuuriin vallankäyttäjänä, joka ei itse kuitenkaan tiedosta valtaansa.

Turusen ja Viita-Ahon kysymysmerkillä varustettu artikkeli ”Kriittisen museon mahdotto-

muus?” vastaa otsikkoonsa muistuttamalla siitä, miten eri tavoin taiteilijat niin menneisyydessä kuin nykyajassakin ovat asemoineet itsensä osaksi toista kulttuuria. Kirjoitusta lukiessani ymmärsin taas kerran, miten kauan olemme eläneet sumukuplassa kuvitellen, ettei pieni pohjoinen Suomi ole voinut olla kolonialistinen maa. Samaa on tarkasteltu kulttuurisen omimisen näkökulmasta monessa yhteydessä, myös nykytaiteen ja taidekritiikin kentällä.

Aiheeseen syventyy erityisen kriittisesti myös toinen kirjan toimittajista, Turun yliopiston historian professori Leila Koivunen viime vuosien tieteellinen keskustelu kehyksenään. Koivusen artikkeli ”Kulttuurista omimista lainavaatteilla?” keskittyy niin Kiasman näyttelyn taannoin keskustelua herättäneeseen nykytaiteen videoteokseen ja siinä esitettyyn saamen pukua muistuttavaan asuun kuin myös Suomen Lähetysseuran tiloissa 90 vuotta aiemmin avatun kiinalais-afrikkalaisen näyttelyn omina esiteltyihin vieraisiin, seuran henkilöiden matkoiltaan tuomiin asuihin, joita oli esillä näyttelyssä ja sen avajaisissa heidän päällään. Keniassa noina vuosina asunut taiteilija Gallen-Kallela ja hänen perheensä, kuten tytär afrikkalaistytön pukuineen, on myös tämän artikkelin keskiössä. Kun noin sata vuotta sitten kyse oli erottautumisesta ja eksotisoinnista, historian tutkijan näkökulmasta kyse on nyt naamiaishuvien kaltaisesta kulttuurisesta omimisesta, toisen kulttuurin hyödyntämisestä oman identiteetin muokkaamiseen. Se oli hyväksi- ja vallankäyttöä, vaikka aikalaiset näkivät sen viattomana. Koivusen mukaan samankaltainen asennoituminen ei voi tulla enää kyseeseen, vaan museoiden näytteillepanoja on mietittävä eettisesti dialogina toista kulttuuria esittelevän esineistön kanssa.

Mainitut artikkelit sijoittuvat kirjan ensimmäiseen osioon ”Aika ja museoiden muutos”. Minulle lukijana se on kaikkein hedelmällisin ja silmiä avaavin jakso. Kirjan dramaturgia toimii, kun samassa osiossa on mukana myös artikkeli, jossa silloinen väitöskirjan tekijä ja saamelaistaustai-

nen Aile Aikio kirjoittaa Inarin Saamelaismuseo Siidasta sekä etäisyyttä ottavana tutkijana että lähikatseella varustettuna museon entisenä työntekijänä. Aikion rakentavasti kriittinen ja pohdiskellen kirjoitettu artikkeli on ajalta ennen kuin Suomen Kansallismuseon kokoelmissa pitkään säilytetty saamelaisaineisto palasi lopulta kotiin Siidaan, jossa se on avattu näyttelynä yleisölle. Artikkelin näkökulmista kiintoisin on jälleen positio. Kenelle museon näyttelyt tehdään? Onko ne suunnattu ensi sijassa Saamelaismuseossa vieraileville turisteille vai alueella asuville monille eri saamelaisryhmille?

Kirjan toinen osa, otsikoltaan ”Dekolonisaatio, marginaalin tieto ja uudet tulokset” liittyy sananmukaisesti edellistä osaa vielä tarkemmin dekolonisaatioon, historian marginaaliin unohtamiin, siirtomaavallan aikaisiin menneisyyden ilmiöihin. Niihin kytkeytyvät myös nykyajassa edelleen käytävän keskustelun tärkeät teemat, rasismien tai antirasismien asenteet. Artikkelissaan ”Museot, rasismi ja antirasismi” yliopistonlehtori Anna Rastas tarkastelee sosiologina ja etnografina erityisesti kolonialismin määrittelemässä Euroopassa ja Yhdysvalloissa toimivia Afrikkaan ja sen kulttuureihin keskittyviä museoita ja niiden toiminnan monikulttuurisuutta. Artikkelin ytimessä on näin ollen kiinnittää huomio moninasiin yleisöihin, antirasismiin sekä museotyöhön, joka tunnistaa rasismien monet puolet, rodullistamiseen ja erivärisyyteen liittyvät ongelmat. Rastas muistuttaa lisäksi, että sensitiivisyyttä vaativat niin työ kuin myös katsojana oleminen eläintieteellisessä museossa tai luonnontieteellisen museon eri osastoilla.

Tässäkin dekolonisaatio-yhteydessä lukija voi nee palata pohtimaan vielä kirjan ensimmäisessä osassa esille tullutta Gallen-Kallelan Afrikkaa, taiteilijan nykyisen Kenian alueelta aikoinaan matkamuistoina tuomia esineitä, jotka kiinnittyvät paikallisiin uskomuksiin ja kulttuurisiin järjestelmiin. Tähän symboleja erittelevään aihepiiriin kirja paneutuu ansiokkaasti sen toisen osan artikkelien tarkastellessa muun muassa

myös Australian ja Meksikon alkuperäiskansojen esineistöihin liittyviä museokäytäntöjä.

Samaan osioon kuuluvat jo mainitut nykytaiteen osallistavat yhteiskunnalliset ja urbaanit uudishankkeet, kuten taiteilijoiden Sasha Huberin ja Petri Saarikon ylläpitämä kulttuurien kohtaamispaikan tarjonnut taidetila *Kallio Kunsthalle*, jossa järjestettiin muun muassa pääkaupunkiseudun POC-yhteisön *The Shelter*-projekti. He perustivat aikoinaan myös samalla yhteisöllisyyden periaatteella toimivan *Pesän* monikulttuuriseen Zürichiin. Artikkelissaan Huber ja Saarikko tarkastelevat niiden kaltaisten kaupunkitilaa määrittävien instituutioiden päämääriä suhteessa ympäröivän yhteiskunnan instituutioiden tavoitteisiin, joiden perusta on monella tapaa erilainen.

Museota kriittisen ajattelun pesäpaikkana tarkastelee artikkelissaan myös sen vaihtoehdon esittäjä Ali Akbar Mehta. Hänen aiheenaan on Helsingin Kontulassa toimiva *Museum of Impossible Forms (M{if})*, dekoloniaalinen, antirasistinen ja queer-feministinen projekti. Se on ollut eräänlainen kohtauspaikka Helsingin itäisillä alueilla asuville, monia eri vähemmistöryhmiä edustaville toimijoille.

Kallio Kunsthalle ja *M{if}* edustavat kumpikin tavallaan osallistavaa ja inklusiivista museotyötä, johon kirjan artikkelikokonaisuuden kolmas osio ”Osallistava ja inklusiivinen museotyö” keskittyy erityisesti. Sen puitteissa julkaistujen kirjoitusten keskiössä ovat ensinnäkin eri sukupuolia ja seksuaalisuuksia edustavat ryhmät tai työväestö, vangit, romanit, nuoret ja toisaalta myös vähemmistöihin keskittyvät pelit. Viimeksi mainittuun aihepiiriin paneutuu artikkelissaan erityisesti Uppsalan yliopiston pelisuunnittelun lehtori Sabine Harker, jonka aiheena ovat yleisövuorovaikutustyön ja pedagogian työvälineiksi kehitettävät digitaaliset pelit. Otsikon ”Inklusiivisten museopelien myytit ja mahdollisuudet” mukainen osallistavuus ja inklusiivisuus merkitsee digitaalisen vuorovaikutuksen hyödyn-

tämistä pelien ja leikin muodossa, niin museotyössä kuin muussakin oppimiseen liittyvässä toiminnassa.

Kirjan kirjoittajat edustavat kiinnostavalla tavalla useita eri tieteenaloja. Mainittujen etnografian ja taide- ja kulttuurihistorian lisäksi mukana on sosiaali- ja kulttuuriantropologiaa, sukupuolentutkimusta, Karjalan tutkimusta, venäjän kielen ja kulttuurin tutkimusta, yleistä tai sosiaalishistoriaa, sosiologiaa ja niin edelleen. Mielenkiinnon herättäminen vahvistaa myös tiedonhalua. Se saa vaikkapa huomaamaan, että Suomen venäjänkielisillä asukkailla on erilainen suhde Suomen historiaan kuin kantasuomalaisilla.

Jo kirjassa mukana oleva valikoima tutkijoita ja toimijoita osoittaa, miten monesta näkökulmasta museota, sen kaltaista instituutiota ja sen toimintaa voi ja myös pitää tarkastella. Samalla lukija voi herätä pohtimaan omia lähtökohtiaan tulkitsijana ja katsojana. Kirja on kokonaisuutena melkoinen tietopaketti, joka kiinnostaa ja haastaa monella tavalla.

FT Marja-Terttu Kivirinta on toiminut kulttuuri-toimittajana ja taidekriitikkona runsaat 40 vuotta. Hän on opiskellut taidekoulussa ja sen jälkeen yliopistossa taidehistoriaa, kansatiedettä, Suomen historiaa, etnomusikologiaa, sosiologiaa ja kirjallisuustiedettä sekä toiminut Helsingin Sanomien ja muiden tiedotusvälineiden kriitikkona vuodesta 1976. Hän väitteli filosofian tohtoriksi Helsingin yliopiston taidehistorian oppiaineesta vuonna 2014, ja on sitä ennen ja sittemmin kirjoittanut useita artikkeleita ja tietokirjoja.